

УДК 94(477,72)«1941-1944»

*Геннадій Цибуленко**

**СИСТЕМА НАТУРАЛЬНОГО ОПОДАТКУВАННЯ НА ХЕРСОНЩИНІ В
УМОВАХ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РР.**

У статті розкривається процес впровадження та реалізації натурального оподаткування на території Херсонщини в умовах окупації 1941-1944 рр. Показано механізми оподаткування та їх спрямованість.

Ключові слова: *натуральний податок, приватне господарство, худоба, м'ясо, молоко, яйця.*

Ефективна система оподаткування в усі часи та в усіх державах була одним із ключових форматів організації економічного життя. Вивчення досвіду дії різних податкових систем є вагомим внеском у пошук максимально ефективного знаряддя подолання соціальних перешкод і сприяння економічного піднесення. Для сучасної історичної науки актуальним є всебічне дослідження системи оподаткування тоталітарних режимів, котрі діяли на теренах України. Особливої уваги заслуговує менш досліджена податкова система, що діяла в умовах нацистської окупації. Вивчення її дозволить виокремити загальні та особливі риси цих режимів та зрозуміти причини ефективності окупаційного режиму в економічній політиці в умовах війни.

Нами пропонується розглянути один з елементів податкової системи – натуральний податок на приватні господарства сільського населення, що був специфічною системою обов'язкових продаж державі сільгосппродукції. У зв'язку з цим ставиться завдання розглянути процес запровадження натурального податку, його структуру і форми та механізми реалізації.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Херсонської області, що в часи окупації адміністративно входила основним масивом до складу генеральних округів «Миколаїв» і «Крим» та невеличкою північно-східною часткою до генерального округу «Дніпропетровськ» [18, с. 289-290].

* Кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України та методики викладання Херсонського державного університету

Територія довгий час перебувала в умовах окупації, що дозволяє виявити основні тенденції розвитку та механізми натуральної податкової системи.

Означена тематика останнім часом знайшла своє відображення в історичних розвідках Г.В. Цибуленка, Л.О. Цибуленко, А.І. Микитюка [17, с. 211]. У них подавались окремі факти використання системи натурального податку на теренах Херсонщини в окупаційний період.

Джерельну базу дослідження становлять матеріали з фонду Державного архіву Херсонської області, а саме фонд р-1520: сільські управи. В цих матеріалах відбито широкий спектр життя окупованого населення Херсонщини [16]. Значний обсяг цих матеріалів становлять документи сільських управ та різних господарсько-адміністративних районних органів, що відображають процес налагодження, модернізації та реалізації натурального оподаткування.

Хронологічні межі охоплюють період з вересня 1941 р. по березень 1944 р., коли на теренах Херсонщини діяли окупаційні структури.

Окупувавши територію сучасної Херсонщини, і запроваджуючи, по мірі просування на схід, органи цивільно-господарської адміністрації, нацистська влада розгорнула широкомасштабне реформування систем землеволодіння та землекористування. Запровадивши нову модель організації сільськогосподарського виробництва через державні та громадські господарства, приватновласницькі присадибні ділянки, хуторські господарства одноосібників та систему оренди (див. детал. [18, с. 304-310]) нова влада впроваджувала систему державної закупівлі сільгосптоварів. Для приватного власника в аграрному секторі економіки було впроваджено натуральний податок, сутність якого полягала у системі обов'язкового продажу частини врожаю державі за право приватновласницької господарської ініціативи.

Ставлячи головним завданням для нових територій поставку до армії та до Німеччині сільгосппродукції окупаційні органи розпочали роботу щодо

створення системи вилучення продуктів. Першим кроком стала робота щодо взяття на облік усіх наявних ресурсів.

З окупацією Правобережної Херсонщини на 31 грудня 1941 р. районні українські національні ради пропонували провести перепис тварин і птиці в усіх господарствах особистого користування – колгоспників, робітників та службовців. Для цього в кожному селищі пропонувалось створити комісію з трьох осіб. У великих населених пунктах, де вважалось, що комісія за день не впорається з переписом, пропонувалось збільшити склад комісії. До комісій повинні були входити: представник ради, спеціаліст у галузі тваринництва, технічний працівник або письменний громадянин (вчитель або ін.). Наголошувалось, що при перепису комісія повинна дотримуватись вимог групування тварин по статево-віковим ознакам. Результати перепису у відповідних формах повинні були надаватися райземуправлінням не пізніше 3 січня 1942 р. [1, арк. 172].

На Лівобережжі в середині січня 1942 р. районні земельні управи за розпорядженням Німецького командування розіслали всім сільським управам пропозицію зробити точний перепис усіх тварин станом на 15 січня. Переписом планувалось охопити велику рогату худобу, овець, свиней, коней, птицю, кролів тощо. Для проведення цієї роботи рекомендувалось мобілізувати рахівників колгоспів та добре грамотних переписувачів. Перепис вимагалось провести протягом 15-16 січня. Відомості по перепису в приватному секторі повинні були підписуватись керівником та рахівником або старостою та секретарем сільської управи. Здати результати перепису вимагалось до райземуправ 17 січня [4, арк. 177]. У цих переписах дуже ретельно виписувались статево-вікові ознаки. Велику рогату худобу розбивали по категоріям: бугаї-виробники, корови, нетелі, молодняк від 6 міс. до 2 років, телята до 6 міс.; малу рогату худобу по категоріям: барани-виробники, вівцематки, ярки, валухи (кастровані барани), ягнята, кози; свиней по категоріям: хряки-виробники, свиноматка, свиноматки

опоросні відгодовані понад 8 міс., підсвинки, поросята. Такі відомості повинні були надаватись щомісяця [1, арк. 176].

Ретельно описувався і виробничий потенціал рослинного виробництва. Обрахуванню підлягали всі насадження в господарстві в незалежності від їх чисельності. До сільгоспкомендатур та райземуправ необхідно було надати результати обліку присадибних та орендних ділянок. Потрібно було вказувати загальну площу, дані про кількість плодоносних дерев та ймовірний врожай з дерева у кілограмах. Також треба було вказувати кількість господарств з кількістю плодоносних дерев менше 5 штук. По виноградникам і насадженням полуниці вимагалось вказувати кількість господарств, що мають менше 50 кущів, загальну врожайність з гектару, а по виноградникам ще й з кожного куща окремо [7, арк. 26].

Прихід нової влади і підготовка до тотального перепису худоби викликали побоювання населення, яке почало, як в радянську колективізацію, її вирізати. Щоб уникнути винищення поголів'я нова влада розпочала впровадження заходів на призупинення незаконного масового вирізання худоби. Вже 7 листопада 1941 р. райради запроваджують заборону на забій тварин. Для цього вимагалось «начальникам колгоспів» (майбутніх громадських господарств) довести до пастухів інформацію про посилення пильнування за худобою і заборону її різати. Особливо вимагалось стежити за тим, щоб худобу не перегодовували, що призводило до її загибелі. За порушення цих вимог на пастухів покладалась персональна відповідальність. Дозвіл на забій худоби був можливий тільки з дозволу ветлікаря. Все м'ясо від забитої худоби необхідно було здати до районних установ [14, арк. 36].

Проте населення продовжувало різати худобу формально користуючись новими вимогами. Так, наприклад, в актах про загибель корів причиною смерті визнавались перегодовування зерном або удавлення качаном капусти [14, арк. 68, 71]. Тому у грудні 1941 р. райуправи на підставі розпорядження воєнної комендатури німецького командування вдруге доводили до відома населення

про категоричну заборону різати худобу. На цей раз формою покарання визначався розстріл [8, арк. 24]. Проте, такі радикальні форми не лякали населення і незаконне вирізання худоби продовжувалось. У січні 1942 р. у поселеннях Прогноївської сільуправи селяни прикривали забій худоби і свиней актами на дорізання та загибель, складеними без представників сільуправи та міліції. Тому Голопристанська райуправа направила до Прогноїв районного ветлікаря для встановлення фактів масового дорізу свиней [8, арк. 68].

Під ніж йшов навіть молодняк (телята, ягнята, поросята), що загрожувало відтворенню поголів'я регіону. Саме тому в березні 1942 р. було категорично заборонено за будь-яких умов різати молодняк. Виняток робили для ягнят породи каракулів, які були не потрібні чи непридатні для розмноження [15, арк. 50].

У цілому окупаційній владі вдалось зупинити цю руйнівну тенденцію. Було чітко організовано систему контролю за забоем у приватному секторі тварин і птиці, за якою акти складались у повній відповідності до вимог. Так, вибраковка двох півнів, непридатних до запліднення, та курки, непридатної до яйце здачі, затверджувалась зоотехніком агроконтори, дільничним зоотехніком та птичницею [11, арк. 32].

Подальшим кроком стало запровадження системи обкладання приватних господарств натуральним податком. Однією зі сфер стали натуральні податки на різні галузі рослинництва. Потреба у картоплі, городині та фруктах у січні 1942 р. призвела до вимоги стимулювати це виробництво. Господарів зобов'язували присадибні ділянки засвоювати максимально під картоплю і різну городину. Фруктові дерева вимагалось пильно доглядати та насаджувати нові. Наголошувалось, що присадибна площа, що не буде використана за цим призначенням, буде вилучатися [2, арк. 97; 15, арк. 50]. До того ж, кожний двір повинен був здати з врожаю за 1942 р. відповідно плану 200 кг картоплі [1, арк. 138; 4, арк. 87].

Влітку 1942 р. розпочинається кампанія щодо організації здачі державі ягід і фруктів. Сільським старостам наказувалось довести до всіх дворів, що мають насадження полуниці план здачі за нормою 10 кг із сотки. Вимагалось також зробити повний обсяг усіх полуничних плантацій. Приховування наявної плантації і невиконання плану здачі розцінювалось як невиконання державних зобов'язань. Для стимуляції полуничної справи продукцію пропонувалось здавати до райторгів по ціні 4 крб. за кілограм. Було також запроваджено у 1942 р. і норми здачі виключно з плодоносних фруктових дерев: з яблуні, вишні, груші по 5 кг, сливи – 2 кг. [5, арк. 17, 144].

Встановлювались і норми натурального податку польових засівів особистого користування населення. Для членів і не членів громадських господарств норми здачі визначались за ступенем трудової участі у господарстві. Норма натуральної здачі зерна і картоплі з двору обчислювалась у карбованцях з 1 га посіву по державних цінах на одного працездатного в залежності від кількості трудоднів зароблених на 1 вересня 1942 р.

Таблиця

Норма натуральної здачі зерна і картоплі у грошовому еквіваленті

[5, арк. 167]

Члени громадських господарств	Не члени громадських господарств	Крб.
Трудодні		1 га
більше 100	більше 50	50
від 66 до 100	від 36 до 50	75
від 36 до 66	від 16 до 36	100
від 15 до 35	від 5 до 15	115
менше 15	менше 5	130

З таблиці видно чітку тенденцію заохочення активно працювати в громадських господарствах, що зменшувало обсяг натурального податку і

збільшувало обсяги вирощеної сільгосппродукції для власного споживання й продажу.

Крім того, враховувався і фактор соціального захисту. Сім'ям вдів, пристарілих та інвалідів надавалась знижка в розмірі від 25% до 40% від суми нарахованої натуральної здачі. Розмір знижки у кожному окремому випадку встановлював сільський староста з послідуєчим затвердженням у сільськогосподарській комендатурі. Робітникам та службовцям, які постійно працювали на підприємствах та в установах, встановлювалась мінімальна норма здачі зерна та картоплина у 50 крб. з 1 га посіву. Натуральні здачі вносилися повністю до 15 листопада [5, арк. 167].

Запроваджувалась на 1942 р. і система натурального податку для орендованих земель. На території Скадовської райуправи Олешківського округу генерального округу Крим за всі посіви, що здійснювались індивідуально громадянами на землях громадських господарств, взятих в оренду, сплачувалась на користь держави натуроплата у розмірі 2/3 врожаю. 1/3 і вся солома залишалась власністю господаря. Не підлягали оплаті посіви, вирощені на закріплених присадибних ділянках та на городах до 0,5 га безсадибних господарств селян, які отримали землю у тимчасове користування.

Порядок сплати за оренду встановлювався наступний:

- сільські управи створювали спеціальну комісію у складі старости сільуправи, старости громади, в якій було здано землю в оренду, і агротехніка означеної громади для визначення врожайності ділянки;
- комісія працювала під керівництвом дільничного агроному, який і затверджував акт по визначенню розмірів врожаю;
- комісія оглядала всі посіви і визначала розміри натуроплати по кожній засіяній культурі, виходячи з квоти держпоставок;
- отриманий в громадському господарстві індивідуальним господарем на засадах взаємоповернення посівний матеріал повертався з власної частки

врожаю. У випадку нестачі на покриття боргу вона покривалася грошима по закупівельним цінам;

- здачі підлягали: ячмінь, овес, просо, кукурудза, сояшник, гірчиця, картопля.

- з баштанових і городніх культур по закупівельним цінам нараховувався обсяг здачі, що покривався однією із перерахованих до здачі культур.

- громадяни, які мали посіви картоплі на орендних і присадибних ділянках, повинні були зберігати у себе врожай до дозволу на здачу державі у обсязі з розрахунку 1 тонна з 1 га [13, арк. 105-105 зв.].

Із березня 1943 року Скадовською райуправою було впроваджено нову регламентацію натурального податку з приватних господарств. З гектару присадибної ділянки і з тимчасово наділеної землі до одного гектару весь врожай вважався власністю господаря. Земля, що засівалась зверх гектару присадибної ділянки, вважалась орендною. З орендної землі 2/3 врожаю після обмолоту обов'язково здавалось в громаду. Розрахунок з господарем за здане зерно здійснювала громада [12, арк. 36]. По Олешківській райуправі термін оренди у 1943 р. визначалася на один сезон і становив 30 % врожаю засіяної культури. Для визначення врожайності посівів теж створювались комісії за участю агрономів [3, арк. 385].

Активно організовувалась на Херсонщині окупаційними органами і натуральна здача в сфері тваринництва. Для чого регламентувались норми і створювалась система заохочення.

З січня 1942 р. на Лівобережній Херсонщині за розпорядженням воєнної комендатури німецького командування збройними силами було виявлено не взятих до цього і взято на облік свиней. Всі виявлені необліковані свині підлягали здачі до контори заготхудоби. Вага свиней повинна була становити не менше 80 кг.

Також на місцеві органи покладался обов'язок розібратись з громадянами, які надалі не могли продовжувати вигодовування свиней через брак кормів.

Вони отримали право, за власним бажанням, за готівку здати свиней до контори Заготхудоба. Вага таких свиней повинна була бути не менше 70 кг. Для збереження можливості мати власні м'ясні продукти таким громадяни дозволялось викупити по одній вівці для забою [8, арк. 69].

Згідно вказівок Держкомісара України від 3 жовтня 1942 р. про забій худоби [2, арк. 7] та розпоряджень Ортскомендатур 25 жовтня по регіону населенню було дозволено різати свиней для власного споживання на нових умовах:

- для одержання дозволу на право забою свині треба було здати до контори Заготхудоби на потреби Німецької армії свиню вагою не менше 90 кг. Під здачу не потрапляли свині, що раніше були заброньовані для Німецької армії;

- здача до контори Заготхудоби корови або бичка права на забій свині не давало;

- дозвіл на забій свині видаватиметься окремим господарям Райуправою тільки за умови наявності квитанції контори Заготхудоби про здачу свині на потреби Німецької армії вагою не менше 90 кг.

За порушення цих правил обіцялись суворі покарання [6, арк. 120].

З середини 1942 р. по округах генерального округу Миколаїв повністю відмінявся забій худоби для власних потреб. Було запроваджено право вирощувати і забивати свиней для власного споживання та продажу. Діяли наступні вимоги. За умови вирощування однієї свині для дерздачі або здавши для потреб армії, господарство мало право вирощувати одну свиню для себе. У разі відсутності другої свині у власника він може скористатись правом забити кабана вагою до 100 кг на обох з другим власником. За умов нестачі кормів дозволялось об'єднання двох господарств для вирощування свині на власні потреби. Вага свині, що підлягала здачі не повинна бути меншою 75 кг. (за іншими даними 80 кг.) Вага свині для власного вжитку не більше 100 кг. За умови перевищення норми лишки теж підлягали здачі у натурподаток. При здачі більшої кількості свиней за кожну додатково до норми власного споживання

додавалось 10 кг. Для тих хто здавав кабана або свиню на відгодівельний пункт «Фонду для армії» надавалось право забивати одного кабана вагою 100-110 кг на трьох власників. Облік і контроль за проведенням забою покладался на старост. Ті хто забивав свиней незаконно позбавлявся права на забій для власних потреб другої свині крім випадків коли м'ясо було здано на потреби армії чи у нього є можливості забезпечити державну м'ясоздачу [1, арк. 142; 2, арк. 96]. Якщо порушення не перекривалось на порушника накладалась найсуворіше покарання і повна заборона забою свиней для власних потреб протягом найближчих 3-х років [15, арк. 51].

Наростання на початку 1943 р. потреб Німеччини у продуктах харчування змусив підсилити систему заохочень щодо вирощування свиней у приватних господарствах. Вартість зданої свинини коливалась у межах 2-2,6 крб. за кілограм [9, арк. 39]. При здачі свині для забезпечення потреб армії вагою не менше 90 кг власнику, крім права на забій однієї свині, обіцялось отримання премії у вигляді наряду на купівлю: 1 кг цукру, 1 кг солі, 0,25 літри горілки і 10 коробок сірників. За здану другу свині господар міг бути наділений районним сільгоспкерівником 0,25 га землі для власного використання за умови його доброї роботи у весняну посівну компанію. При порушенні суворої заборони забою худоби порушникам погрожували штрафом і можливістю втрати садиби і двору [2, арк. 7, 13].

Активно створювалась система і натурального податку з великої рогатої худоби. Тут робота велась по двох напрямках – здача м'яса і молока.

З січня 1942 р. розпочинається планомірна здача худоби для потреб армії. Від господарств вимагають здачу рогатої худоби: корів вагою вище 300 кг середньої вгодованості та овець вище 30 кг. [1, арк. 168]. До контори Заготхудоба здавались різні категорії великої рогатої худоби і молодняку 1940-1941 року народження. Дозволялось для збереження тельних корів обмінювати їх на ялових м'ясних корів. Вага великої рогатої худоби повинна була бути не менше 180 кг. Невиконання здачі худоби у вказані терміни тягнуло за собою

покарання за законами воєнного часу. Для реалізації м'ясоздаті спеціальні комісії громад приймали рішення про примусове вилучення корів у обраних господарств [8, арк. 70, 80].

Для стимуляції відгодовування худоби вводились диференційовані ціни за здану худобу яка за вагою і відгодованістю поділялась на 4 категорії. В залежності від вгодованості худоба категорії Д (вагою до 180 кг) приймалась по ціні 0,7 крб. за кілограм, категорії С – 0,9 крб. за кілограм, В – 12 крб. за кілограм, А – 1,6 крб. за кілограм [9, арк. 8-8 зв., 18].

Гостра потреба у м'ясо-молочних продуктах примушувала місцеві органи влади постійно відстежувати динаміку і стан поголів'я. З серпня 1942 р. розпочинається проведення нового переобліку великої рогатої худоби. Кількісні данні вимагались по наступним категоріям: господарства, що мають худобу, дійних корів, нетелів 1940 року народження, телиць 1941 року народження, бичків 1941 року народження. Необхідно також було надавати інформацію про господарства, що мали дві корови, або корову і телицю 1940-1941 року народження, що не мали худобу і про ті, що здали в худобу у м'ясопоставки [1, арк. 79].

Для нарощування виробництва вводилась заборона на здачу корів в другій половині тільності та з високим добовим надоем молока. До забою приймались виключно ялові телиці, корови браковані (оформлені актами) бички та ті корови, що знаходились в 3-4 місяці тільності або з добовим удоєм молока обсягом 1,5-2 літри [9, арк. 91].

Навчене гірким досвідом радянської влади, відчуваючи нещільність контролю та за наявності можливості торгівлі населення прагнуло приховувати наявність худоби. З приводу цього нова влада на межі 1942-1943 рр. провела перевірку щодо виявлення незареєстрованої худоби. По результатам перевірки було прийнято рішення щодо конфіскації незареєстрованої худоби у 10% господарств [2, арк. 22, 28].

У цілому населення досить активно виконувало м'ясний натуральний податок. Так господарства Борозенської сільської управи (Великоолександрівський район), що нараховувала 2.195 осіб здали великої рогатої худоби та свиней у 1942 р. 57.145 кг. на суму 79.387,6 крб., за перше півріччя 1943 р. 12.973 кг. на суму 20.573,2 крб. [1, арк. 115; 9, арк. 4-156].

З моменту окупації Херсонської області активно налагоджувалась і системи збору молока з приватних господарств (присадибні господарства членів громадських господарств, службовців та робітників). У листопаді 1941 р. значно впали обсяги молока, що здавалося власниками. Першим кроком нової влади щодо виготовлення молокопродуктів стала вимога здавати на маслозаводи 50 % молока [14, арк. 36]. Вже на січень норма здачі молока на удійну корову у домогосподарствах встановлювалась у розмірі 35 л. Для злісних порушників молокоздачі у 1941 р. запроваджувалась штрафна надбавка у розмірі 20 л з корови. Невиконання цих вимог влада розглядала як саботаж постачання Німецької армії.

У квітну було запроваджена нові принципи здачі молока державі. Існуюча до цього часу обов'язкова норма у розмірі 35 літрів з корови на місяць (420 л на рік) скасовувалась і замінювалась обов'язковою річною нормою здачі молоко державі у обсязі 360 л. за умови жирності 3,8%. Зверх річної норми з кожної корови здавалось по 5 л молока на місяць у фонд старости для харчування населення. Також зазначалось, що при перевищенні норми здачі власник отримував підвищену оплату в 90 коп. за літр [5, арк. 96, 167].

Для уточнення плану молокоздачі на друге півріччя 1942 р. було проведено перепис дійних корів та зняття з обліку тих, що вибули. З метою визначення норм здачі у травні, згідно розпорядження Миколаївського комісаріату, організується проведення контрольної перевірки удійності корів. Для цього наказувалось в кожному населеному пункті відібрати високоудійних корів, що перебували в особистому користуванні для проведення з 1 по 10 червня контрольних замірів надоїв. Відповідальність за проведення контрольних замірів

покладалась на старост сільуправ та дільничних зоотехніків. Керівництвом пропонувалось організувати роботу наступним чином. Виділити стійла для удою корів і поділити їх на групи по сорок голів та закріпити за кожною свідомого освіченого обліковця. Облік молока вимагалось вести молокомірами, за їх відсутності літровими та півлітровими банками. Для дотримання термінів контрольного випасу худоби і удою, рекомендувалось залучити свідомого пастуха. Порядок проведення удою повинен бути триразовим: ранковий (о 5-6 годині), обідній (о 11-13 годині) і вечірній (о 18-19 годині). На громадян, які ухилились від контрольного удою, або його приховали накладався штраф у розмірі 300 крб. Після замірів списки необхідно було негайно направляти до райземуправ з зазначенням обсягу удою по етапам і в цілому та вказувати дату розтелення корови [1, арк. 99, 113, 171].

У цілому удійність корів була досить різною. По Борозенській сільській управі вона коливалась у межах 10,75/10,25 – 4,25/3,5 літри на день [1, арк. 42].

Норми здачі молока по районах генерального округу Миколаїв з домогосподарств було встановлено у розмірі 350 л первістки та 700 л з дійної корови. Ціна на здане молоко визначалась у обсязі 0,7 крб. за л при жирності у 3,8%. Для населення яке здавало молоко на Березніговатську та Кочубеївську сироварні з метою заохочення видавались довідки на право отримання сироватки по 2 коп. за літр. Населення, яке здавало молоко на Високопільський маслозавод, з тою ж метою, одержувало 40% віяного молока по 15 коп. за літр [15, арк. 62]. Для районів генерального округу Крим норми здачі було визначено у розмірі 400 л від корови першого отелення та 600 л з дійної корови [4, арк. 144].

Враховуючи річну динаміку надоїв, запроваджувалась диференційована система здачі молока. У першому кварталі власник повинен був здати 100 л, у другому – 150 л, у третьому – 250 л і в четвертому – 100 л. Крім того власники корів повинні були здати у розпорядження сільуправ по 45 л від кожної корови.

Для корів, що отелились вводились скорочені норми здачі молока на рік. Для телиць, що отелилися: у першому кварталі норма становила 500 л, у квітні –

450 л, у травні – 400 л, у червні – 350 л., у липні – 300 л, у серпні – 250 л, у вересні – 200 л, у жовтні – 150 л, у листопаді – 100 л, у грудні – 50 л [6, арк. 170].

Для стимулювання виробництва якісного молока органи влади запроваджували різні механізми. По-перше, категорично наголошувалося щодо заборони фальшування якості молока, за що обіцялась конфіскація корів [5, арк. 126]. По-друге, корова, відібрана у господаря, який ухиляється від виконання плану здачі молока, передавалась іншій особі, яка виявляла готовність виконувати план молокоздачі [6, арк. 170]. По-третє, запроваджувалась система бонусів. Так, виконання плану здачі молока за 1 і 2 чверть року надавались 250 пунктів на кожну корову. Для тих хто здавав молоко зверх плану надавалось 10 пунктів за кожний літр молока [10, арк. 66].

У 1943 р. задля покращення складного становища місцевого населення та зменшення труднощів, що виникли у зв'язку з вилученням худоби для забезпечення військових потреб, Державний комісар України вирішив знизити норму молокоздачі до 550 л з кожної корови середньої жирності 3,8%. З цього обсягу тепер у першому кварталі здавалось 50 л, у другому – 240 л, у третьому – 200 л і в четвертому – 60 л. Дозволялось за умови здачі в одному кварталі молока більше норми враховувати цей лишок у наступний квартал. За умови невиконання квартальної норми здачі молока її можна було виконати у наступному кварталі.

Також було заявлено про доведення до кожного власника корови твердий план молочного податку на 1943 р. Для тих сімей, які через велике вилучення худоби не забезпечені молоком запроваджувалась система надання молока від громадських господарств або груп по суспільному обробітку землі.

Для активізації здачі молока молокозаводам та збірним пунктам дозволялось відпускати по встановленим цінам молоко продукцію здавачам в кількості 50 % від зданого цільного молока [10, арк. 49-49 зв.].

За умов нестачі техніки і використання в польових роботах корів як тягової сили вводились скорочені норми. Так по Олександршадтському району

(колиш. Великоолександрівський – перейменований 1 травня 1942 р. [18, с. 290]) для корів, що використовувались в сільськогосподарських роботах на відміну від стандартної норми здачі молока у 700 л на рік встановлювались зменшені норми: за 50 днів роботи 650 л, за 75 днів – 600 л, за 100 днів – 550 л, за 125 днів – 500 л, за 150 днів – 450 л [10, арк. 57].

Паралельно з молочним податком тваринництво обкладалось і натуральним податком вовною та шкурами. На 1942 р. натурподаток вовною визначався з розрахунку 1 кг з дорослої вівці і по 0,5 кг з молодняку [5, арк. 141]. Районні управи зобов'язували голів сільуправ довести до населення, що має овець вимоги про здачу вовни, що була настрижена у 1942 р. на заготівельні бази та до Райспоживспілок [4, арк. 7, 9]. Для стимуляції здачі шкір та вовни районними органами старостам надавалось право штрафувати порушників у розмірі 100 крб. [15, арк. 39].

Обкладалась натуральним податком і птахівництво. Податок накладався на птицю і яйця. У лютому 1942 р., згідно розпоряджень окружних сільськогосподарських німецьких комендатур, наказувалось негайно здати яйця за нормою по 4 шт. від кожної курки у домогосподарстві, та по 11 яєць з господарства в яких немає птиці [1, арк. 156]. Заборгованість по натуральним податкам курками і яйцями за четвертий квартал 1941 р. повинна була бути погашеною до 1 березня 1942 р. [2, арк. 126]. У другому кварталі план здачі яєць з кожного індивідуального господарства членів громадських господарств визначався у квітні у розмірі 20 шт., у травні – 30 шт., у червні – 25 шт. Робітники і службовці у другому кварталі натуральним податком на яйця не обкладались [4, арк. 88, 91].

Проте, для вдосконалення системи натурального оподаткування птахівництва та збільшення здач у липні 1942 р., за розпорядженням Генерального комісара Миколаїва, проводився протягом одного дня першого серпня перепис птиці за категоріями: старі і молоді кури та півні, качки, гуси, індики. Для проведення перепису формувались комісії з старости села, члена

сільської управи, члена громадського господарства та досвідченого тваринника. Данні перепису необхідно було надати до 6 серпня районним сільськогосподарським керівникам [1, арк. 80; 15, арк. 12].

Прагнучи максимально отримувати з домогосподарств податок птицею і яйцями влада періодично проводила перевірки. В кінці 1942 р. було вибірково перевірено 10% господарств на предмет незареєстрованої птиці, якої було виявлено у значних обсягах [2, арк. 22, 28].

Для заохочення населення місцева влада, згідно наказу Фюрера «Про управління зайнятих Східних областей» від 17 липня 1941 р., визначила достатньо високі закупівельні ціни для населення у розмірі до 2,3 крб. за 10 штук на період від 1 березня до 15 листопада та до 3,1 крб. за 10 штук на період від 16 листопада до 28 лютого, в той час коли ціна на яйця на ринку була встановлена у розмірі до 5 крб. за 10 штук [2, арк. 105]. По Голопристанській райуправі прийом яєць проводився по ціні 4 крб. за 10 шт. При тому, гроші представниками торгівельно-заготівельної контори сплачувались на місці під час здачі яєць [8, арк. 141].

Описавши всі категорії птиць на Херсонщині на підставі наказу Генерального Комісару України, план здачі яєць на 1942 р. для домогосподарств було визначено у розмірі 40 шт. з кожної курки несучки. На 1943 р. ця норма була збільшена до 50 шт. Всі недоїмки за 1942 р. повинні були бути погашеними до 1 травня 1943 р. [2, арк. 8, 93].

Паралельно розпочалась робота по налагодженню інкубаторів для забезпечення населення молодняком. Для цього у лютому в с. Велика-Олександрівка планувалось терміново створити інкубаторну станцію. Приватним господарствам, що мали курей пропонувалось здати по 12 штук яєць. Оплата за здані яйця планувалась видачею курчат в кількості 50% від зданого обсягу яєць з доплатою за виробничі виплати. Проте, справа не налагоджувалась і тому через те, що інкубаторна станція працювала в обмеженому режимі господарям рекомендувалось самостійно розводити молоду

птицю [1, арк. 141; 15, арк. 50]. В середині 1943 р., через нестачу кормів знову питання вигодовування курчат було покладено на приватних господарів.

Проте окупаційні органи на 1943 р. визначили одним з завдань створення умов стабільного розвитку птахівництва для чого планувалось збільшити поголів'я курей вдвоє. Одним з базових майданчиків цієї програми повинні були стати селянські господарства. Для стимуляції цієї роботи визначалась норма здачі до заготівельного пункту курей або молодняк півнів за умови, що кожний півень буде мати вагу не менше 0,8 кг. у обсязі 3,5 кг з господарства. Кожне господарство повинно було мати не менше 5 курей для виконання норми здачі птиці. Поголів'я гусей планувалось збільшити в четверо. Для цього на наступний рік наказувалось залишити половину молодняку для розмноження. Домогосподарствам, що вигодовували і курей і гусей обіцялась пільга при здачі норми гусей курей не здавати. Планувалось також в два рази збільшити поголів'я качок, а за наявності кормів і більше. Розведення індиків в присадибних господарствах взагалі не обмежувалось [2, арк. 103].

На кінець 1943 р. через втрату територій та наявність фронту була розроблена нова програма натурального оподаткування птахівництва в індивідуальних господарствах та стимуляція розведення птиці на період вересень 1943 р. – серпень 1944 р. За розпорядженням Олександрштадського гебітскомісара від 31 липня 1943 р. встановлювалась нова норма здачі яєць у обсязі 260 штук з кожного двору. Ця кількість розподіляється таким чином: вересень 1943 р. – січень 1944 р. – 12 %, лютий – березень – 15 %, квітень – 23 %, травень – 22 %, червень – 13 %, липень серпень – 15 %. За кожні здані 10 яйце планувалось надавати премію у розмірі 5 бонусних пунктів, за 1 кг живої ваги гусей або індиків – 25 пунктів, курей або качок – 20 пунктів. Будь-який продаж чи обмін яєць у дворах, на дорогах та площах, або в інших місцях було заборонено [10, арк. 50, 66].

Підпало під обкладання натуральним податком в домогосподарствах і бджільництво. Здача меду державі ретельно контролювалась. В літку 1942 р. в

власників бджіл виникли проблеми через неспроможність виконати план податку медом і воском у зв'язку з загибеллю частини бджолородин в взимку 1941/1942 рр. та потраплянням до реєстраційних списків зайвих або слабких бджолородин. Для вирішення проблеми було прийнято рішення про проведення додаткової перевірки стану приватних пасік. До прийняття рішення, господар пасіки не звільнявся від виконання попереднього плану [1, арк. 92; 8, арк. 138].

На 1942 р. по генеральному округу Крим норма здачі меду з власників бджіл до 5 родин по 5 кг за кожен бжолородину, за кожен наступну бжолородину по 7 кг. З кожної бжолородини норма здачі воску по 200 гр. [5, арк. 143]. В районах генерального округу Миколаїв система оподаткування була більш диференційованою. За кожні перші два вулики треба було здавати по 5 кг з кожної бджоло родини, 3 по 5 вулик – по 6 кг, з наступних вуликів по 7 кг. Та враховуючи гостру потребу в меді, органи влади збільшили його планову здачу. Для приватних власників пасік, які мали більше 3 бжолородин встановлювалась надбавка у 2 кг для кожної бжолородини. Ціна за зданий мед визначалась у розмірі за 1 кілограм 7,50 крб. за 1 сорт і 6,50 крб. за 2 сорт. Віск теж треба було здавати по 200 гр. з кожного вулика, але тільки з тих де бжолоридини перезимували. За заготівлю меду і воску відповідальність покладалась на завідуючих овочезаготівельними пунктами. Вони повинні були повідомляти районного сільськогосподарського коменданта про кількість прийнятого товару щомісяця [2, арк. 80, 56; 15, арк. 32].

Таким чином ми можемо констатувати, що окупаційна влада вже в ході поглинання території чітко здійснювала організацію системи натурального оподаткування приватного виробника. Було проведено ретельний та диференційований облік всіх складових виробництва домогосподарств. Протягом перших місяців кінця 1941 р. – початку 1942 р. було визначено перші форми натурального податку на земельні наділи, тваринницький та пташиний ресурс.

Першочерговим завданням для нової влади стала боротьба щодо зупинення стихійного вирізання худоби населенням після тотальної реєстрації та

визначення норм податку на худобу. З організацією чіткої фіксації майна та перевірок, запровадження суворої відповідальності та застосування жорстких форм покарання (штрафи, конфіскації, розстріл), місцеві органи влади всерівно періодично стикались з спробами приховування худоби і птиці від оподаткування та невиконання норм натуральних податків.

Паралельно з цим влада активно запроваджувала різні заохочувальні механізми, що забезпечували стимуляцію розвитку та збільшення господарського потенціалу приватних господарств. Для цього використовувались достатньо високі ціни за здану натуральну продукцію, система бонусів за перевищення норм, право на розширення обсягів використання власної продукції та отримання вторинного продукту після переробки, диференційовані норми натурального податку для активних працівників в громадських господарствах, вилучення певних категорій худоби та птиці з під натурального оподаткування та заміна важливих для домогосподарств продуктивних тварин на непродуктивних.

Усвідомлюючи гостру потребу в харчових товарах, органи влади намагались максимально сприяти збільшенню вироблення сільгосппродукції в присадибних господарствах. З цією метою постійно впроваджувались обов'язкові форми натурального податку, що змушували селян розвивати тваринницьку та птахівницьку складові своїх господ. Для полегшення такої роботи влада організувала інкубаторні станції. З іншого боку, важкий стан приватного виробництва в умовах війни, зумовлював впровадження владою певних соціальних та справедливих критеріїв оподаткування. Надавались пільги для працюючих на підприємствах і установах сільських жителів, які вели одноосібні господарства, для родин. З метою збереження позитивної динаміки розвитку поголів'я і збільшення рослинницької продукції влада чітко визначала норми оподаткування в залежності від продуктивних можливостей землі, рослин, тварин і птиці: рівень надоїв, несучість, врожайність, вага, вгодованість,

розподіл за станом вагітності та народження молодняка, участь у господарських роботах в якості тяглової сили, хвороби.

Усі ці заходи сприяли нарощуванню виробництва, навіть за важких умов окупаційного режиму і достатньо високих норм держзобов'язань. На Херсонщині приватні господарства активно нарощували виробництво на присадибних ділянках та орендних землях, забезпечували нарощування поголів'я птахів різних категорій та худоби і свиней, про, що свідчать, попри наявні заборгованості, високі показники виконання задачі державі продукції по натуральному податку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 2 – Розпорядження, обіжники Олександрштадської повітової та районної управ. – 197 арк.

2. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 1 – Накази, обіжники, оголошення гебітскомісара Олександрштадського округу. – 140 арк.

3. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 100 – Постанови, обіжники Олешківської райуправи, сільгоспкомендатури. – 414 арк.

4. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 17 – Накази, постанови, обіжники, відозви Генічеської райуправи, агроконтори. – 210 арк.

5. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 18 – Накази, розпорядження, обіжники Голопристанської райуправи. – 222 арк.

6. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 19 – Розпорядження, постанови, обіжники

Голопристанської райуправи про проведення сільгоспробіт, ремонтних робіт. – 209 арк.

7. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 20 – Розпорядження, обіжники Голопристанської райуправи та листування з нею. – 154 арк.

8. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 24 – Накази, постанови, обіжники Голопристанської райуправи, райземуправи. – 286 арк.

9. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 5 – Документи (накази, відомості, акти, списки) про здачу населенням худоби. (Борозенська сільська управа). – 170 арк.

10. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 6 – Обіжники, оголошення Олександрштадського гебітскомісара та райуправи. – 128 арк.

11. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 71 – Листування з колгоспами, обцинними господарствами.. – 283 арк.

12. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 73 – Накази, розпорядження, обіжники Скадовської райуправа. – 244 арк.

13. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 74 – Розпорядження Верховного коменданта Криму; накази, обіжники Скадовської райуправи, райземуправи. – 186 арк.

14. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 8 – Розпорядження, постанови, обіжники, оголошення Національної Української ради. – 71 арк.

15. ДАХО. – Ф. Р–1520 : Сільські управи Херсонщини (періоду нацистської окупації). – Оп. 1. – Спр. 9 – Накази, розпорядження, вказівки Великоолександрівського гебітскомісара. – 62 арк.

16. Цибуленко Г. В. Окупаційний режим за матеріалами фонду р-1520 – сільські управи державного архіву Херсонської області / Г. В. Цибуленко // Культурологічний вісник : Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Вип. 29. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – С. 15–20.

17. Цибуленко Г. В. Формування нової податкової системи на Херсонщині в умовах окупації 1941–1944 рр. / Г. В. Цибуленко // Scriptorium Nostrum. – 2014. – № 1. – С. 210–225. [Електронний ресурс] : [сайт] / Херсонський державний університет. Наукові збірки. – Режим доступу: sn.kspu.edu.

18. Цибуленко Г. В. Херсонщина в умовах геополітичних трансформацій ХХ ст. / Г. В. Цибуленко // Херсонщина від найдавніших часів до сьогодення / Л. О. Цибуленко [та ін.]. – Херсон : ПП «Вишемирський», 2014. – С. 247–335.

В статье раскрывается процесс введения и реализации натурального налогообложения на территории Херсонщины в условиях оккупации 1941–1944 гг. Показаны механизмы налогообложения и их ориентация.

Ключевые слова: *натуральный налог, частное хозяйство, скот, мясо, молоко, яйца.*

The article reveals the process of implementation and realization of the natural resources' taxation in the area of Kherson under the occupation regime during 1941 till 1944. The natural resources' taxation of rural population's private farms is studied. It was the specific system of compulsory sale of agricultural products to the state. The analysis of materials made possible to identify the main mechanisms of its organization and improving effectiveness. Occupation authorities conducted a total enumeration of livestock, poultry, fixed the size of smallholdings, it also had taken measures to stop the slaughter of livestock and poultry and introduced rules that prevented its destruction in the future. The establishment of tax amount of different components of private households was conducting with the considering of the actual productiveness and the social status of the household. The livestock sector's tax dimensions were changing toward the forcing of farmers to develop this area. Preferential rules and different types of bonuses were implemented to encourage the production increase. It made possible to get scarce goods and to increase farmer's consumption rates.

Key words: *the taxation of natural resources, the private sector, occupation authorities, livestock, meat, milk, poultry.*